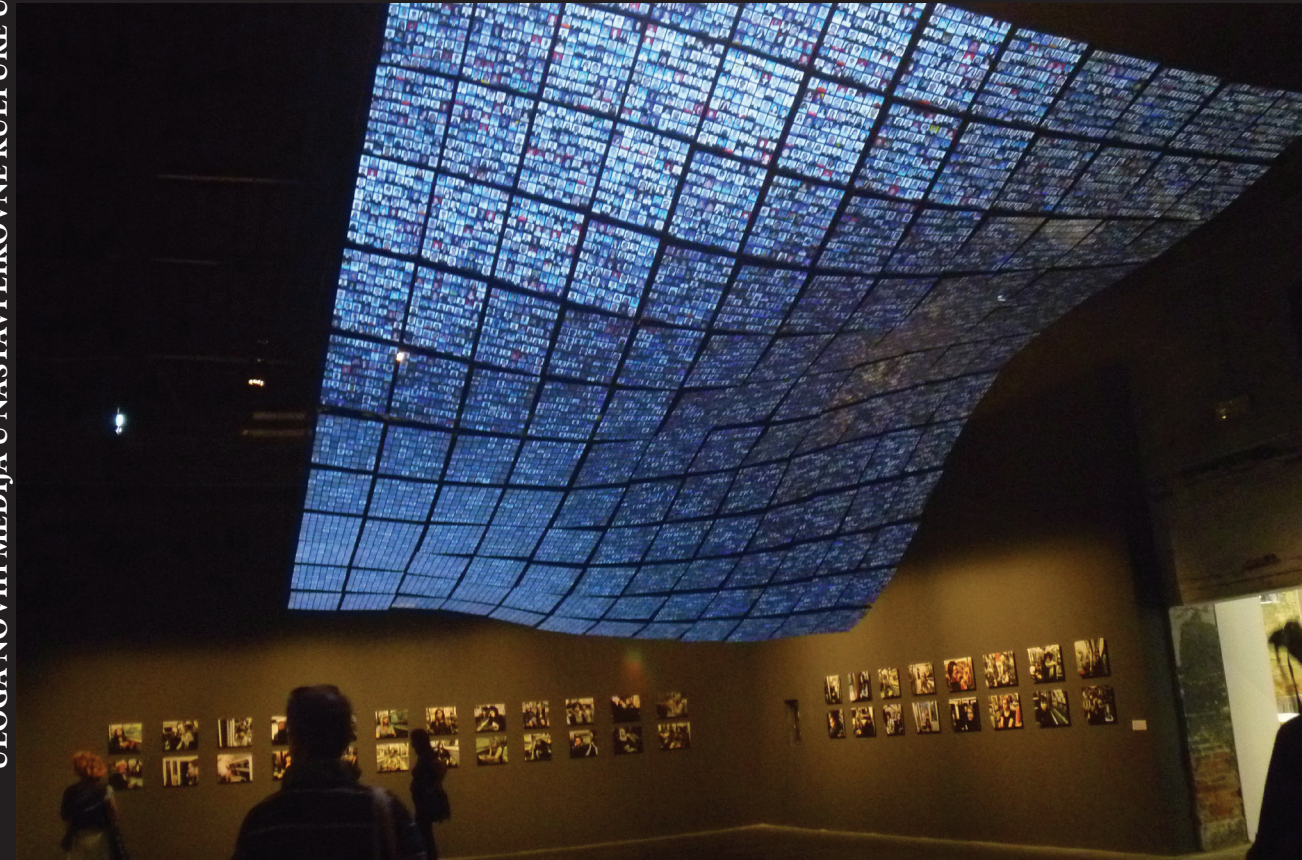

MAJA JOCKOV

SUVREMENA UMJETNOST U OBRAZOVANJU
ULOGA NOVIH MEDIJA U NASTAVI LIKOVNE KULTURE U GIMNAZIJI

MAJA JOCKOV

SUVREMENA UMJETNOST U
OBRAZOVANJU
ULOGA NOVIH MEDIJA U
NASTAVI LIKOVNE KULTURE U
GIMNAZIJI

Maja Jockov

SUVREMENA UMJETNOST U
OBRAZOVANJU
ULOGA NOVIH MEDIJA U
NASTAVI LIKOVNE KULTURE U
GIMNAZIJI

Zagreb, 2018.

Izdavač
Sveučilište u Zagrebu, Akademija likovnih umjetnosti

Za izdavača
Red. prof. art. Aleksandar Battista Ilić

Lektura i korektura
Prof. Alice Bosnar

Prijevod na hrvatski
Krešimir Bosnar

Recenzenti
Prof. dr. Milica Andevski
Prof. dr. Tomaž Zupančič
Prof. mr. Tomislav Buntak

Prijelom i kompjuterska obrada
D PUNKT

Na koricama
Rad turskog umjetnika Kutlug Atamana (2014)
56. Venecijansko bijenale (2015), privatna fotografija Maja Jockov

Korice
Lazo Satmari

Tiraž
200

ISBN 978-953-7072-17-9

SADRŽAJ

Predgovor	5
UVOD	7
O POJMU UMJETNOSTI	12
SUVREMENA UMJETNOST U OBRAZOVANJU	14
Od tradicionalnog k suvremenom stvaralaštvu	14
Moderna, postmoderna i suvremena umjetnička praksa	16
LIKOVNA/VIZUALNA KULTURA U OBRAZOVANJU GIMNAZIJA	19
Vizualna kultura i mladi- između djetinjstva i odraslosti	19
Nastavni plan i program i/ili predmetni kurikulum	25
Obrazovni standardi za predmet Likovna kultura	29
PREOBLIKOVANJE LIKOVNOG U VIZUALNO OBRAZOVANJE.	33
Pregled vladajućih stavova i shvaćanja u literaturi u području istraživanja	33
Novi mediji i medijska pismenost u obrazovanju kao didaktički alat. .37	
Novi mediji i suvremena umjetnička praksa.	41
EKSPERIMENTALNO ISTRAŽIVANJE U NASTAVI LIKOVNA KULTURA U GIMNAZIJI	43
Metodologija eksperimentalnog istraživanja	45
Inovativni pristup u nastavi-povezivanje tradicionalnog i suvremenog stvaralaštva	58
Refleksije eksperimentalnog istraživanja.	112
Literatura	118

*Cilj umjetnosti nije predstaviti vanjsku pojavnost stvari,
nego njihov unutarnji značaj.*

Aristotel

*Formalno obrazovanje omogućiti će vam normalan život.
Samostalno obrazovanje će vam donijeti bogatstvo.*

Jim Rohn

IZRAZI ZAHVALNOSTI

Veliku zahvalnost izražavam najdražima Anki i Nikoli, na bezrezervnoj podršci i strpljenju.

U svijet nauke, pedagoškog, didaktičko-metodičkog polja, uvela me dr. sc. Milica Andevski, profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Veliku podršku u radu dobila sam od mentora na izradi doktorske disertacije, dr. sc. Tomaža Zupančiča, profesora Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Mariboru. Zahvaljujem se na nesebičnoj, prijateljskoj pomoći profesorima dr. sc. Dijani Metlić, izvanrednom profesoru povijesti umjetnosti na Akademiji umjetnosti Univerziteta u Novom Sadu, mr. Predragu Solomunu, izvanrednom profesoru na Akademiji umjetnosti Univerziteta u Banjoj Luci i mr. Tomislavu Buntaku, izvanrednom profesoru Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu. Kolegijalnu i dugogodišnju podršku kao metodičar likovne kulture imala sam i od dr. Dragana Savića, redovitog profesora Učiteljskog fakulteta u Somboru, Univerziteta u Novom Sadu. Zahvaljujem se dugogodišnjem i dragom prijatelju, profesoru Siniši Bokanu, redovitom profesoru i dekanu Akademije umjetnosti Univerziteta u Novom Sadu, na bezrezervnoj podršci povjerenju u moj rad. Hvala i dr. Krešimiru Purgaru, docentu Tekstilno-tehnološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i znanstvenom suradniku Centara za vizualne studije u Zagrebu, koji mi je dao poticaj u daljnjem pedagoškom radu i afirmiranju vizualne kulture u obrazovanju. Zahvaljujem na stručnoj i prijateljskoj podršci dr. sc. Nikši Nikoli Šoljanu, redovitom profesoru Filozofskog fakulteta Sveučilištu u Zagrebu.

Hvala i Krešimiru Bosnaru, koji se pojavio u pravom trenutku.

Hvala i mojoj divnoj obitelji, prijateljima, kolegama i studentima, koji su me poticali u radu koji je započeo s velikim preprekama i teškoćama, i koji se razvijao uz izazove koje je nametala struka u umjetničkom i naučnom (didaktičko-metodičkom) polju.

PREDGOVOR

SUVREMENA UMJETNOST U OBRAZOVANJU (ULOGA NOVIH MEDIJA U NASTAVI LIKOVNE KULTURE U GIMNAZIJI), obrađuje temu koja je značajna za budući položaj i razvoj predmeta Likovna kultura/ Likovne umjetnosti u srednjoškolskom obrazovanju, u gimnaziji kao školi koja obrazuje i odgaja buduće članove akademske zajednice. Publikacija je namijenjena stručnoj ali i široj javnosti, jer daje uvid u trenutno stanje likovnih/vizualnih umjetnosti u obrazovanju. U analizi ove teme predstavljeni su segmenti istraživanja koji se odnose na suvremenu umjetničku teoriju i praksu u nastavi likovne kulture u gimnaziji. Prijedlozi za moguća rješenja inoviranja nastave predmeta Likovna kultura, proizišli su iz dobivenih rezultata naučno-istraživačkog rada, eksperimentalne metode s paralelnim grupama, sprovedene u školskoj 2016/17. godini.

Ideja za rad na ovoj knjizi nastala je s namjerom da se očuva i osnaži pozicija likovne/vizualne kulture u svim etapama i oblicima obrazovanja. Afirmacija učenja o umjetnostima u formalnom obrazovanju doprinosi jačanju kulture svakog društvenog prostora i podiže kakvoću svakodnevice. Nastava likovne kulture odavno je prerasla format bloka br. 5, koji je bio, a ponegdje i ostao, osnova i polazna točka afirmiranja likovnih umjetnosti. Likovni je govor, čini se, naj snažniji u razdoblju dječjeg stvaralaštva, predškolskog i osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja razredne i dijelom predmetne nastave do kraja 6. razreda. Nastavna praksa likovne kulture reflektira pad motivacije prema likovnom izražavanju u radu s uzrastom na prijelazu iz djetinjstva u ranu mladost, u uzrast tinejdžera, koji postaju nezainteresirani prema klasičnom likovnom obrazovanju. Rad s adolescentima, prijelazom na višu srednjoškolsku etapu školovanja, ima za cilj razvijanje likovne i vizualne kulture. Fond sati predmetne nastave likovne kulture koji se odnosi na praktični rad drastično se smanjuje. Poučavanje je pozicionirano u teorijskoj nastavi, koja se izvodi po ustaljenim i uobičajenim metodama rada, gdje je dominantna povijest umjetnosti, što je preuzeto iz nastavnih praksi

90-tih godina prošlog stoljeća.

Ulaskom u 21. stoljeće i razvojem suvremenih tehnologija, došlo je do novog određivanja i pregrupiranja pojma umjetnosti, njenih grana i medija. U tom dinamičnom vremenu, mediji kao pojam dobivaju prefiks novi, što će utjecati i na stvaralaštvo likovnih umjetnosti, koje uslijed ovih promjena postaju grana ili podgrupa pojma vizualne umjetnosti i kulture.

Sveobuhvatno i temeljito inoviranje nastave o umjetnosti moguće je provesti jedino u okviru nacionalnog kurikularnog dokumenta. Republika Srbija je otvarala javnu debatu o reformi obrazovanja kroz koncept dokumenta 2020+. U Republici Hrvatskoj, kurikularni dokument je koncipiran, ali je ostao "zaglavljen" u primjeni. Regionalno, Republika Slovenija (2008) u svom Učnom načrtu za gimnazije, predmetnom kurikulumu Likovne umjetnosti, najsnažnije je uvela novomedijsku umjetničku praksu. Međutim, bez obzira na inovacije, naziv predmeta ostao je pod istim nazivom kao u Srbiji i Hrvatskoj - Likovna kultura i Likovne umjetnosti.

Provodeći spomenuto eksperimentalno istraživanje u nastavi na gimnaziji u Novom Sadu, kao dugogodišnji profesor Likovne kulture u gimnaziji i profesor metodike likovne kulture na Katedri za teorijsko-umjetničke predmete, Departmana likovnih umjetnosti Akademije umjetnosti Univerziteta u Novom Sadu, uočila sam da je nastavna praksa u Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji opterećena sličnom problematikom.

Tekst je namijenjen prije svega studentima akademija i umjetničkih fakulteta, koji će se baviti likovnom/vizualnom pedagogijom, a onda i svima onima koji se nađu na odgovornim poslovima odgoja i obrazovanja, od praktičnog do strategijskog nivoa. Rezultat koji je ostvaren kroz istraživanje, otvara debatu o inoviranju nastave i promjeni pristupa u poučavanju o likovnim i vizualnim umjetnostima u formalnom obrazovanju, a naročito u gimnaziji kao školi.

U Novom Sadu, studeni 2017.godine

Autor

UVOD

Likovno/vizualno obrazovanje sudjeluje u konstituiranju općeg obrazovanja i formiranju kulture suvremenog čovjeka. Odgojno-obrazovni sadržaji likovnih i vizualnih umjetnosti obuhvaćeni su predmetnim kurikulumom za srednjoškolsko obrazovanje. Nastavni planovi i programi predmeta Likovna kultura koncipirani su posebno za gimnazije kao škole, čiji su sadržaji usmjereni prema likovnim umjetnostima u kontekstu povijesti umjetnosti i tradicionalnog nasljeđa. Nastavni planovi i programi za predmet Likovna kultura za gimnazije, oblikovani su posebno za sva usmjerenja državnih gimnazija u Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji: opći i prirodoslovno-matematički smjer, društveni smjer i gimnazije filološko-jezičnog smjera, čija je struktura programa gotovo identična, dok se razlike uočavaju u planiranom fondu sati prema četverogodišnjem gimnazijskom obrazovanju.

Razvojem suvremenih tehnologija i novih medija, nastava mijenja svoje didaktičke postulate i razvija nove metodologije i pristupe u poučavanju i učenju. Tim promjenama uglavnom su obuhvaćene sve oblasti, a naročito i polje umjetnosti, kako bi se shvatio novi likovni i vizualni govor u svakodnevnom životu. Likovne umjetnosti se sve više arhiviraju u povijesno-umjetničkoj građi muzeološke prakse, a svoj vizualni govor razvijaju putem novih medija, kako u produkciji visoke umjetnosti tako i u popularnoj kulturi digitalnog prostora.

Predmet koji razvija, podstiče i njeguje vizualnu kulturu, u svakom je slučaju sadržan u predmetu Likovna kultura. Razvojem umjetničke prakse pod pritiskom novih medija, likovne umjetnosti i discipline ulaze u pojam vizualnih umjetnosti i postaju jedna od njenih grana. Osvremenjivanje predmeta i ujedno podizanje kvalitete nastave koja se bavi vizualnim umjetnostima, započinje upravo na kontinuiranom odnosu i povezivanju tradicionalnog i suvremenog stvaralaštva. Novomedijska umjetnička praksa i novi mediji kao didaktički alat, jedini su mogući posrednici za razumjevanje suvremenih umjetničkih tendencija, koje su duboko ukorijenjene u tradicionalnoj likovnoj umjetnosti.

Likovno izražavanje je iskonska potreba ljudi, koja je u funkciji čovjekove vidljivosti u svijetu vizualne komunikacije. Likovni govor uspostavljen je onog trenutka, kada je čovjek postao svjestan sebe i svog okruženja, točnije, pećine kao svog tadašnjeg staništa. Crteži bizona i ansambli kompozicija životinja, ritualnih plesova plemenskih zajednica u Altamiri i Lasku, potvrđuju činjenicu da su to bili prvi likovni govori u prahistorijsko doba, pomoću kojih su se izražavali osjećaji i oslikavao stvarni život. U toj vizualnoj komunikaciji, tj. likovnom govoru, čovjek je sebi objašnjavao mnogobrojne prirodne fenomene, dovodeći u vezu funkciju i formu. Od paljenja vatre do crtanja ranjenog bizona, veza je uspostavljena pomoću ugarka drva kojeg je pećinski umjetnik koristio kao crtaće sredstvo za građenje konturnog oblika na zidu pećine, predstavljajući životinju u prirodnoj veličini. Crtajući životinje, kojih se suštinski bojao, savladavao je strah pronalazeći im „slabu točku“, učeći pomoću crtanja. Zato se kaže: učenje je blago u nama (Delors 1998). Učenje kao proces je prije svega nastojanje pojedinca da shvati prvo sebe, i da djeluje u skladu sa razumijevanjem djelovanja prirode i svijeta (Henting 2008: 15).

Likovna umjetnost u odgoju i obrazovanju do današnjih je dana najviše usmjerena na dječje stvaralaštvo i fenomen dječjeg crteža. Dječje stvaralaštvo je tema od koje počinje likovna pedagogija, i odnosi se na predškolsko i osnovnoškolsko odgoje i obrazovanje (razrednu nastavu). U ovom uzrastu, učenje o likovnim umjetnostima uspostavlja se kroz likovno stvaralaštvo i poticanje kreativnosti u praktičnom radu. Crtanje i likovno izražavanje kod djece u najmlađem uzrastu suštinska je i urođena potreba (Goodnow 1977; Muhović 1990; Cox 2000; Zupančić 2001). Maureen Cox tvrdi da spontanost i oduševljenje za stvaralaštvom blijede tijekom odrastanja u razdoblju kasnog djetinjstva i rane mladosti (adolescencije). Ulaskom u pubertet, većina djece nerado crta, jer dječja očekivanja postaju veća i žele da im radovi budu ne samo prepoznatljivi, već i vizualno realni (Cox 2000: 17). Nedostatak motivacije za stvaralaštvom opravdava se izgovorom o „nedostatku talenta“ ili vještine crtanja, što se često koristi i među starijom populacijom, uz obrazloženje da im je umijeće crtanja na razini prikaza štapićastog crteža najpoznatijeg krokija ljudskog tijela (lik „čiča Gliše“ ili „malog Ivica“).

Gimnazijsko obrazovanje, kao dio srednjoškolskog obrazovanja, predstavlja vrlo važnu etapu školovanja, jer formira buduću, novu intelektualnu elitu. Gimnazijalci su vrlo važni u osnaživanju akademske zajednice, jer imaju ulogu nosioca znanja u zemlji. Konceptcija gimnazijskog kurikulumu je sveobuhvatna, jer je utemeljena u prirodnim i društveno-humanističkim naukama

kao i na polju umjetnosti. Ciljevi teorijske poduke u gimnaziji kao školi, je da oblikuje mlade kao svestrane ličnosti s temeljnim znanjima o nauci i umjetnosti i izgrađenom općom kulturom. Ovaj teorijski koncept gimnazijskog obrazovanja, formulira se i kao klasično obrazovanje. Ubrzani razvoj nauka o obrazovanju i razvoj suvremenih tehnologija, inicira provjeru ovakvog koncepta učenja i škole, i primjenu teorijskih znanja u praksi.

Prelaskom iz djetinjstva u mladost, iz osnovne škole u višu, srednjoškolsku etapu obrazovanja, otvaraju se i nove teme i pristupi umjetničkom obrazovanju. Predmet Likovna kultura u gimnazijskom obrazovanju, u nastavnim planovima i programima koncipiran je kroz teorijsko-praktičnu nastavu. Teorijska nastava predmeta bavi se pojmom likovnih umjetnosti (eng. *fine arts*, fr. *beaux arts*) čije je značenje određeno u izvornom smislu umjetničkim djelima „... koja vizualno pokazuju, predstavljaju i označavaju stvorenja, predmete, situacije i događaje realnog svijeta, mitologije, književnosti i fantastije“ (Šuvaković 2011: 411).

Pojam likovne umjetnosti ne odnosi se samo na likovna djela, već i na međusobni odnos likovnih disciplina. Pikturalno i skulpturalno su osnovna likovna svojstva. Sagledavanje likovnog umjetničkog djela uvijek polazi od cjeline/kompozicije, od toga u kom je mediju nastala, od tehnike i materijala. U tradicionalnoj zapadnoevropskoj umjetnosti likovno umjetničko djelo je bila ilustracija ili prezentacija teksta, prije svega religioznog, dok je likovno umjetničko djelo u modernističkom vremenu, težnja dosezanja čistog pojma i doživljaja likovnosti u slikarstvu i skulpturi (Paić 2008; Šuvaković 2011).

Likovna struktura umjetničkog djela zaokružena je u kompoziciji i uspostavlja likovni diskurs. Likovno umjetničko djelo prelazi u vizualno umjetničko djelo u postavgardiji i postmodernizmu i neodvojivo je od interpretacije, što znači da se pojavljuje kao vrsta vizualnog teksta, strukture znakova, tj. jezika, pa tek onda kao likovni fenomen kome je pikturalnost i skulpturalnost jedina odrednica.

Nastava o likovnim i vizualnim umjetnostima u gimnazijskom obrazovanju sadržana je u nastavnim planovima i programima predmeta Likovna kultura. Konceptija nastave o vizualnim umjetnostima još uvijek nije čvrsto programski postavljena, što se može uočiti analizom postojećeg plana i programa za gimnazije općeg, prirodnog, društvenog i filološkog usmjerenja. Pre-

poručeni udžbenici¹ (Likovna kultura 1 i 2 za opći i prirodni smjer; Likovna kultura 1, 2, 3 i 4 za društveni i filološki smjer), također su oblikovani prema nastavnim planovima i programima koji su čvrsto ustrojani prema likovnim umjetnostima, disciplinama i tehnikama u povijesnom konceptu umjetnosti.

Suvremeno stvaralaštvo u likovnim i vizualnim umjetnostima izvodi se putem klasičnih likovnih medija i tehnika, ali i uz pomoć digitalnih medija, te se predstavlja i putem digitalne slike. Vizualne umjetnosti, koje se nevjerojatnom brzinom razvijaju i preoblikuju u novim medijima, neophodan su sadržaj u svim etapama obrazovanja, s ciljem razvijanja vizualne komunikacije i medijske pismenosti kako kod učenika, tako i kod nastavnika. Suvremeno stvaralaštvo u srednjoškolskom-gimnazijskom obrazovanju, zbog navedenih činjenica, neophodno je uvesti u predmetni kurikulum.

Za osnaživanje suvremene umjetnosti u obrazovanju, neophodno je pratiti recentnu scenu likovnih i vizualnih umjetnosti, kojima novomedijske umjetničke prakse i vizualne umjetnosti pripadaju. Nužno je definirati standarde prema kojima se redefinišu ciljevi, zadaci i ishodi predmeta. Svi navedeni elementi planiranja sastavni su dio kurikuluma², koji svojom dobrom strukturom predstavljaju ključ kvalitetne i funkcionalne nastave.

Key Wood o kurikulumu kaže: „U suštini, nastavni plan i program (kurikulum) je cjelokupna količina znanja kojem su učenici izloženi u okvirima

.....

¹ Preporučeni udžbenici

¹ Čudov, M. (2015). *Likovna kultura – udžbenik za 1. razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i opšteg tipa*. Beograd: Klett.

² Županić Šuica, L. (2015). *Likovna kultura – udžbenik za 2. razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i opšteg tipa*. Beograd: Klett.

³ Čudov, M. (2014). *Likovna kultura – udžbenik za 1. razred gimnazije društveno jezičkog smera i specijalizovano – filološka odeljenja*. Beograd: Klett.

⁴ Županić Šuica, L. (2012). *Likovna kultura – udžbenik za 2. razred gimnazije društveno jezičkog smera i specijalizovano – filološka odeljenja*. Beograd: Klett.

⁵ Županić Šuica, L. (2012). *Likovna kultura – udžbenik za 3. razred gimnazije društveno jezičkog smera i specijalizovano – filološka odeljenja*. Beograd: Klett.

⁶ Županić Šuica, L. (2012). *Likovna kultura – udžbenik za 4. razred gimnazije društveno jezičkog smera i specijalizovano – filološka odeljenja*. Beograd: Klett.

² Pojam kurikulum (lat. *curriculum tok, sled*) označava sveobuhvatnost, predviđanje i planiranje sadržaja, puteva i načina dolaženja do postavljenog cilja i njegovog ispunjavanja. Kurikulum se može tumačiti i kao edukacija, inovacija, valorizacija, evaluacija, komunikacija, kompetencija i dr. Usmjereni pristup kretanju koji dovodi do najpovoljnijih rezultata postavljenih u nekom području rada koji sadrži nekoliko osnovnih procesa: planiranje-organizaciju-izvođenje-kontrolu (Previšić 2007: 16).

formalnog obrazovanja. Ovo nije stalna, nepromjenljiva jedinica. To je odabir iz cjelokupnog dostupnog znanja i organiziranje istog u manje ili više povezanu cjelinu. Količina svjetskog znanja je ogromna i povećava se geometrijskom progresijom, tako da je odluka o tome što će postati sastavni dio te cjeline pravi test” (Wood 2011: 69). Takav test o kom govori Key Wood, treba primijeniti u nastavi postojećeg predmeta Likovna kultura u gimnazijama. Uvođenje suvremene umjetničke prakse likovnih i digitalnih medija predstavlja pravi izazov.

Novi mediji su krovni naziv za digitalnu umjetnost, ali i pojam koji se vezuje za didaktičke alate koji omogućuju novi pristup u poučavanju i učenju o likovnoj i vizualnoj umjetnosti u formalnom obrazovanju. Uvođenjem novih programskih sadržaja koji upućuju na suvremeno stvaralaštvo novomedijskih umjetničkih praksi, reflektirali bi nove ciljeve, zadatke i ishode. Novo formulirani ciljevi, zadaci i ishodi determinirali bi obrazovne standarde predmeta Likovna kultura za srednjoškolsko obrazovanje. Na taj je način moguće preispitati i točno određenje naziva predmeta u odnosu na nove programske sadržaje, u kojima su likovne umjetnosti proširene i tematikama vizualnih umjetnosti. Ovaj proces može se identificirati kao dizajniranje novog predmetnog kurikula vizualnih umjetnosti u gimnazijskom obrazovanju.

Uvođenjem tema o suvremenim umjetničkim praksama i novim medijima u stvaralaštvu, inovirala bi se nastava iz umjetničke oblasti u obrazovanju gimnazija. Nužno je očuvati i zastupljenost klasične umjetnosti, kako iz razdoblja tradicionalnog nasljeđa, tako i iz najaktualnijih umjetničkih događaja gdje ona egzistira. Na ovaj bi se način uspostavio kontinuitet tradicionalnog umjetničkog nasljeđa i suvremene umjetničke prakse, kao i pravi odnos „starih“ i „novih“ tema nastavnih cjelina, čiji bi opseg morao biti utvrđen prema planiranom fondu sati, kako bi bio u potpunosti ostvariv. Ravnomjeran odnos sadržaja likovnih i vizualnih umjetnosti potrebno je uskladiti kako u teorijskom, tako i u praktičnom radu. Vizualna kultura u nastavi doprinijela bi razvijanju nove umjetničke publike, ali i stvaranju nove kreativne energije mladih, čije bi stvaralaštvo bilo vidljivo i popularno jednako kao i dječja umjetnost.

U Srbiji ukupno postoji i radi 121 državna gimnazija³ i oko 20 privatnih gimnazija (što nije konačan broj, jer su neke u procesu dobivanja dozvole za rad). Od ukupnog broja gimnazija u Srbiji, u Vojvodini postoji 31 državna gi-

.....
³ Edukacija, portal registra srednjih škola u Srbiji; (url): <http://srednjeskole.edukacija.rs/drzavne-srednje-skole/svi-gradovi> preuzeto 15. 01. 2016.

mnazija i 4 privatne. Analizom važećeg Nastavnog plana i programa predmeta Likovna kultura, općeg smjera za gimnazije (za 1. i 2. razred) kao i preporučene udžbeničke literature, uočava se sadržaj koji je baziran na povijesti umjetnosti i čije je težište na teorijskom radu. Zastupljenost suvremene likovne i vizualne umjetnosti, kao i novomedijske umjetničke prakse, zanemariva je u odnosu na teme povijesnog likovnog nasljeđa, kao i u odnosu na planirani fond sati, te nije u skladu sa potrebama suvremenog života i vremena.

LITERATURA

1. Alibabić, Š. (2008). „Konceptualne i organizacione karakteristike daljeg obrazovanja.” U: Š. Alibabić., Pejatović. A., *Obrazovanje i učenje – pretpostavke evropskih integracija*. Beograd: Čigoja štampa, 9–23.
2. Armstrong, T. (2006). *Višestruke inteligencije u razredu*. Zagreb: Educa.
3. Andevski, M. (2004). „TQM – možemo li upravljati kvalitetom u školama?”. *Pedagoška stvarnost*, 50 (5–6): 358–365.
4. Andevski, M. (2008). *Umetnost komuniciranja*. Novi Sad: Cekom.
5. Andevski, M., Arsenijević, J., Jockov, M. (2017). „Role of Communication in Classroom Management”, *Anthropologist – International Journal of Contemporary and Applied Studies of Man*, 28 (1–2): 69–78.
6. Andevski, M., Budić, S., Gajić, O. (2015). *Profesionalno delovanje u učionici – put ka refleksivnom praktičaru*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
7. Andevski, M., Gajić, O., Budić, S. (2012). *Omladinski rad u potrazi za identitetom*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov”.
8. Andevski, M., Vučković Ž. (2012). *Prolegomena za kritičku pedagogiju medija*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov”.
9. Anderman, W., Anderman, E. M., Christopher, A. W. (2006). *Goals, Values, and Affect: Influences on Student Motivation*, in: P. A. Alexander, P. H. Winne (ed.), *Handbook of Educational Psychology*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
10. Apple, M. (2012). *Ideologija i kurikulum*. Beograd: Fabrika knjiga.
11. Arden, P. (2007). *Kontekstualna umetnost*. Novi Sad: Muzej savremene umetnosti Vojvodine.
12. Argan, Đ. K. (2011). *Projekat i sudbina: Ogledi o modernoj, postmodernoj umetnosti i arhitekturi, industrijskom dizajnu, istoriji umetnosti i umetničkoj kritici*. Beograd: Orion Art.
13. Arnhajm, R. (1998). *Umetnost i vizuelno opažanje: Psihologija stvaralačkog gledanja*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu i Studentski kulturni centar.

14. Arnhajm, R. (1985). *Vizuelno mišljenje*. Beograd: Univerzitet umetnosti.
15. Arsenijević, J., Andevski, M. (2015). *Mreže medijske stvarnosti*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Pavlov”.
16. Avramović, Z., Vujačić, M. (2009). „Saradnja među nastavnicima”, *Pedagogija*, (64) (1): 112–123.
17. Bandur, V., Potkonjak, N. (2006). *Istraživački rad u školi: Akciona istraživanja*. Beograd: Savez pedagoških društava.
18. Bašić, S. (2007). *Obrazovni standardi – didaktički pristup metodologiji izrade kurikuluma*. U: Previšić, V. (ur.), *Kurikulum: teorija – metodologija – sadržaj – struktura*. Zagreb: Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta i Školska knjiga, 117–155.
20. Briski Uzelac, S. (2008). *Vizualni tekst*. Zagreb: CVS – Centar za vizuelne studije.
21. Bruner, J. (2000). *Kultura obrazovanja*. Zagreb: Educa.
22. Budić, S. (2011). *Strukturiranje znanja u nastavi*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
23. Budić, S., Andevski, M. (2010). *Obrazovanje za pluralističko društvo*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
24. Cindrić, M., Miljković, D., Strugar, V. (2010). *Didaktika i kurikulum*. Zagreb: IEP-D2.
25. College Board (2013). *International Standards for Arts Education: A review of standards, practices, and expectations in thirteen countries and regions*. New York: The National Coalition for Core Arts Standards.
26. Čekić, J. (2015). *Izmeštanje horizonta*. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum.
27. Čudov, M. (2015). *Likovna kultura – udžbenik za 1. razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i opšteg tipa*. Beograd: Klett.
28. Čudov, M. (2014). *Likovna kultura – udžbenik za 2. razred gimnazije društveno jezičkog smera i specijalizovano – filološka odeljenja*. Beograd: Klett.
29. Damjanov, J. (1991). *Vizuelni jezik i likovna umjetnost*. Zagreb: Školska knjiga.
30. Delors, J. (1998). *Učenje: Blago u nama*. Zagreb: Educa.
31. Dewey, J. (1934/2005). *Art as Experience*. New York: A Perigee Book.
32. Duncum, P. (2009). „Visual Culture in Art Education”, *Visual Art Research*, 35(1): 64–75.
33. Đelić, J. (2014) „Stavovi učitelja o standardima postignuća iz matematike na kraju prvog ciklusa”, *Inovacije u nastavi*, 27(2): 56–70.
34. Đorđević, B. (2011). „Muzika i korelacija u razrednoj nastavi”, *Norma*, 16(1): 43–56.
35. Đurić, D. (2011). *Diskursi popularne kulture*. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije.
36. Efland, A. (2002). *Art and Cognition: Integrating the visual arts in the curriculum*. New York & London: Columbia University Teachers College.

37. Emery, L. (2002). *Teaching art in a Postmodern World*. Altona: Coomon Ground.
38. Farthing, S. (2010). *Umjetnost: Vodič kroz povijest i djela*. Zagreb: Školska knjiga.
39. Filipović, S. (2014). „Zvanični obrazovni standardi u oblasti likovne kulture za kraj obaveznog obrazovanja – kako prevazići nedostatke”, *Kultura* (142): 243–261.
40. Freedman, K. (2003). *Teaching Visual Culture Curriculum, Aesthetics and the Social Life of Art*. New York and London: Columbia University Teachers College.
41. Galović, V., Karadžić, B. (1991). *Likovna kultura za srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
42. Gardner, H. (2005). *Disciplinarni um: Obrazovanje kakvo zaslužuje svako dijete – s onu stranu činjenica i standardiziranih testova*. Zagreb: Educa.
43. Gavela, B. (2002). *Istorija umetnosti antičke Grčke*. Beograd: Naučna KMD.
44. Gir, Č. (2001). *Digitalna kultura*. Beograd: Clio.
45. Glazzard, J., Denby, N., Price, J. (2016). *Kako poučavati*. Zagreb: Educa.
46. Grau, O. (2008). *Virtuelna umetnost*. Beograd: Clio.
47. Greenberg, C. (1997). *Ogledi o posleratnoj američkoj umetnosti*. Novi Sad: Prometej.
48. Goodnow, J. (1977). *Children's drawings*. Glasgow: Fontana Open Books Original.
49. Grgurić, N. (2003). *Oblikovanje papirom, alufolijom i didaktički neoblikovanim materijalima*. Zagreb: Educa.
50. Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: Metodički priručnik*. Zagreb: Educa.
51. Gudjons, H., Teske R. i Winkel, R. (ur.). (1994). *Didaktičke teorije*. Zagreb: Educa.
52. Hemenway, P. (2009). *Tajni kod: Zlatni rez – tajanstvena formula koja vlada umjetnošću, prirodom i znanošću*. Zagreb: VBZ.
53. Henting, von, H. (2008). *Što je obrazovanje*. Zagreb: Educa.
54. Hill, A. C., Helmers, M. (2004). *Defining Visual Rhetorics*. London: Erlbaum Associates Publishers.
55. Hobsbaum, E. (2012). *Kraj kulture*. Beograd: Arhipelag.
56. Ilišin, V., Builet, D., D., Gvozdanović, A., Potočnik D. (2013). *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Friedrich Ebert Stiftung.
57. Janson, E. F., Janson H. V. (2016). *Istorija umetnosti (dopunjeno izdanje)*. Beograd: Delfi.
58. Janson, H. V. (1987). *Istorija umetnosti*. Beograd: Prosveta.
59. Jelavić, F. (2008). *Didaktika*. Zagreb: Naklada Slap.
60. Jensen, E. (2003). *Super-nastava*. Zagreb: Educa.
61. Jockov, M. (2016). „Vizuelna kultura i mladi”. *Pedagoška stvarnost*, LXII(2): 348–361.
62. Jockov, M. (2015). „Zastupljenost suvremene umjetničke teorije i prakse u gimnazijskim kurikulumima Likovne kulture”. *Zbornik Konferencije Učiteljskoga*

- fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Međunarodna znanstvena konferencija, Opatija, april, 2015, 86–97.*
63. Joksimović, A. (2006). Inicijalno školovanje i profesionalni razvoj nastavnika iz oblasti vizuelnih umetnosti u obaveznom obrazovanju kod nas i u svetu. Doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu u Beogradu 2006.
 64. Joksimović, A. (2009). „Inicijalno školovanje, profil i uloga nastavnika vizuelnih umetnosti”, *Nastava i vaspitanje*, (9): 73–89.
 65. Karlavaris, B. (1991). *Metodika likovnog odgoja*. Rijeka: Hofbauer p.o.
 66. Kešelj, V., Marković, N. (2013). „Medijska pismenost tinejdžera u Srbiji”. *Zbornik Filozofskog fakulteta: Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 5*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene, (3): 93–103.
 67. Kiper, H., Mischke, W. (2008). *Uvod u opću didaktiku*. Zagreb: Educa.
 68. Klajn, I., Šipka, M. (2006). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
 69. Kloc, H. (1995). *Umetnost u 20. veku: Moderna – posmoderna – druga moderna*. Novi Sad: Svetovi.
 70. Koković, D. (2009). *Društvo i obrazovni kapital*. Novi Sad: Meditteran Publishing.
 71. Koković, D. (1994). *Sociologija obrazovanja*. Novi Sad: Matica srpska.
 72. Koks, M. (2000). *Dečiji crteži*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
 73. Košćec Bousfield, G., Loher, I., Bračun Filipović, J. (2015). „Istraživanje korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija učenika od 5. do 8. Razreda”. *Zbornik Konferencije Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Međunarodna znanstvena konferencija, Opatija, april, 2015, 140–153.*
 74. Kuka, E. (2012). „Koncept neformalnog obrazovanja”, *Život i škola*, 58 (27): 197–203.
 75. Labaš D., Mihovilović M. (2011). „Masovni mediji i semiotika masovne kulture”, *Kroatologija*, 2 (1): 95–122.
 76. Langmuir, E. & Lynton, N. (2000). *The Yale dictionary of ART & ARTIST*. New Haven and London: NB.
 77. Lattke, S., Popović, K., Weickert, J. (2014). *Globalni kurikulum za obrazovanje i učenje odraslih*. Beograd: Društvo za obrazovanje odraslih.
 78. Laven, R., Wagner, E., Zapp, K., Fütterer, W., Haanstra, F., Billmayer, F. (2015). Towards a Common European Framework of Reference on Visual Literacy (CEFR_VL) by ENViL. *Zbornik Konferencije Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Međunarodna znanstvena konferencija, Opatija, april, 2015, 153–165.*
 79. Malinić, D., Komlenović, Đ., Stanišić, J. (2013). „Uticaj implementacije obrazovnih standarda na ocenjivanje i postignuće učenika: očekivanja nastavnika”, *Nastava i vaspitanje*, (4), 576–590.
 80. Manović, L. (2015). *Jezik novih medija*. Beograd: Clio.

81. Maravić, M. (2011). *Kritika politike i fenomenologije video igara*. Novi Sad: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti.
82. Maravić, M. (2014). „Moderne i postmoderne osnove umetničkog obrazovanja: Od likovne ka vizuelnoj kulturi”, *Nastava i vaspitanje*, 63 (2): 203–214.
83. Marsh, C. J. (1994). *Kurikulum: Temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa.
84. Mayer, R. E. (2001). *Multimedia Learning*. New York: Cambridge University Press.
85. Mikić, K. (2001). *Film u nastavi medijske kulture*. Zagreb: Educa.
86. Milutinović, J. (2010). „Učenje u muzeju”, *Povijest u nastavi*, VIII (2): 217–229.
87. Mišević, R. (1989). *Izbor tekstova za izučavanje Teorije forme*. Beograd: Univerzitet umetnosti.
88. Mitrović, D. (1969). *Savremeni problemi estetskog vaspitanja*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
89. Muhović, J. (1990). Odnos med otroškim likovnim izražanjem in likovno ustvarjalnostjo odraslih. *Anthropos*, 22, 3–4.
90. National Academy of Education (2009). *Standards, Assessment and Accountability*. Washington, DC: National Academy of Education.
91. Olić, S., Adamov, J. (2015). „Ostvarenost obrazovnih standarda za kraj obaveznog obrazovanja za nastavni predmet hemija”, *Nastava i vaspitanje*, (2), 223–239.
92. Oliva, A. B. (2004). *Moderna umetnost 1770–1970–2000. I*. Beograd: Clio.
93. Oliva, A. B. (2005). *Moderna umetnost 1770–1970–2000. II*. Beograd: Clio.
94. Oliva, A. B. (2006). *Moderna umetnost 1770–1970–2000. III*. Beograd: Clio.
95. Oliva, A. B. (2010). *Muzeji koji privlače pažnju*. Beograd: Clio.
96. Paić, Ž. (2008). *Vizualne komunikacije*. Zagreb: CVS – Centar za vizualne studije.
97. Palekčić, M. (2007). „Od kurikuluma do obrazovnih standarda”. U: Previšić, V. (ur.), *Kurikulum: teorije – metodologija – sadržaj – struktura*. Zagreb: Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta i Školska knjiga, 39–115.
98. Panić, V. (2005). *Psihologija i umetnost*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
99. Panić, V. (1999). *Razvoj, učenje i mera psihičkog*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
100. Pavićević M., Pavlović, D. (2015). Razlike između formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta Prizren-Leposavić*, 9, 2015, str. 103-113 UDK: 37.018.48 37.013.31, COBISS.SR-ID 218372876.
101. Pešikan, A. (2012). „Standardi u obrazovanju kao način podizanja kvaliteta obrazovanja”, *Inovacije u obrazovanju*, 25(1), 5–22.
102. Petrić, B. (2006). *Rečnik reforme obrazovanja*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine.
103. Pirstinger, F. (2009). *Intervention Trought Art Education*. Graz: Catholic University, College of Education.

104. Pjetrovski, P. (2013). Kritički muzej. Beograd: Evropa Nostra Srbija, Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
105. Poter, Dž. (2008). Medijska pismenost. Beograd: Clio.
106. Potkonjak, N. (1996). *Pedagoški leksikon*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
107. Previšić, V. (2007). *Kurikulum: teorije – metodologija – sadržaj – struktura*. Zagreb: Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
108. Purgar, K. (2009). *Vizualni studij: Umjetnost i mediji u doba slikovnog obrta*. Zagreb: CVS – Centar za vizualne studije.
109. Radojković, M., Miletić, M. (2006). *Komuniciranje, mediji i društvo*. Novi Sad: Stylos.
110. Ravich, D. (2010). *The Death and Life of the Great American School System: How Testing and Choice Are Undermining Education*. New York: Basic Books.
111. Read, H. (2007). *Modern Sculpture: A Concise History*. New York: Themes & Hudson.
112. Rodek, S. (2010). „Novi mediji i nova kultura učenja”, *Andragoški glasnik: Glasilo Hrvatskog andragoškog društva*. 15(2): 9–28.
113. Roeders, P. (2003). *Interaktivna nastava: Dinamike efikasnog učenja i nastave*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
114. Ruhrberg, Sch., Fricke, H. (2005). *Art 20. Century*. Köln: Taschen.
115. Rush, M. (2003). *New Media in Art*. New York: Themes & Hudson.
116. Sahlberg, P. (2013). *Finske lekcije: Šta svet može da nauči iz obrazovnih reformi u Finskoj?*. Beograd: Navoli.
117. Savić, D. (2003). *Likovna kultura*. Sombor: Učiteljski fakultet.
118. Slijepčević, S. (2015). „Značaj informacione, medijske i tehnološke kompetitivnosti školskih pedagoga”. *Zbornik Filozofskog fakulteta: Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 5*. Novi Sad: Filozofski fakultet, (5): 215–225.
119. *Službeni glasnik SRS – Prosvetni glasnik*, (2013). *Pravilnik o nastavnom planu i programu za gimnaziju*, br. 17/2013.
120. SPSS Inc. Released 2007. SPSS for Windows, Version 16.0. Chicago, SPSS Inc.
121. Sokolović Ignjačević, M. (2014). „Standardi postignuća za predmet Muzička kultura u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji – uporedni prikaz”, *Inovacije u nastavi*, 27(2), 71–83.
122. Smit, T. (2014). *Savremena umetnost i savremenost*. Beograd: Orion Art.
123. Stojnić, A. (2015). *Teorija izvođenja u digitalnoj umetnosti*. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije i Orion Art.
124. Strugar, V. (2014). „Educational Standards and Competences: New Didactical Areas?”, *Život i škola*, 60(1): 45–58.
125. Stuckenbrock, C., Töpper, B. (2005). *1000 Masterpieces of European Painting*. Könemann, Tandem Verlag GmbH.

126. Šiner, L. (2007). *Otkrivanje umetnosti*. Novi Sad: Adresa.
127. Šuvaković, M. (2011). *Pojmovnik teorije umetnosti*. Beograd: Orion Art.
128. Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics, 6th ed.* Boston: Pearson.
129. Tabs, S. (2013). *Komunikacija: Principi i konteksti*. Beograd: Clio.
130. The group of authors (2012). *ICT in Primary Education Analytical survey*. Moscow: Published by the Institute for Information Technologies in Education UNESCO.
131. Thompson, J. (2016). *Vodič za rad s djecom i učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama*. Zagreb: Educa.
132. Tkalac Verčić, A., Sčić Čorić, D., Pološki Vokić, N. (2014). *Priručnik za metodologiju istraživanja u društvenim djelatnostima*. Zagreb: M.E.P.
133. Tomas, G. (2015). *Kratak uvod u pedagogiju*. Zagreb: Educa.
134. Uzelac, M. (1993). *Uvod u estetiku*. Novi Sad: Prometej.
135. Vasić, P. (1959). *Uvod u likovne umetnosti*. Beograd: Narodna knjiga.
136. Vilotijević, M. (2000). *Didaktičke teorije i torije u učenja*. Beograd: Naučna knjiga.
137. Wilson, M. (2013). *How to Read Contemporary Art*. London: Thames & Hudson.
138. Wood, K. (2011). *Education: The Basics*. London and New York: Routledge.
139. Zhao, Y. (2012). *Sustizati ili voditi: Američko obrazovanje u doba globalizacije*. Zagreb: Educa.
140. Zupančič, T. (2001). *Likovno-ustvarjalni razvoj otrok v predšolskem obdobju*. Ljubljana: Debora.
141. Zupančič, T. (2006). *Metoda likovno-pedagoškega koncepta*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
142. Zupančič, T. (2015). „Slovenski učni načrt za predmet likovna umetnost v gimnazijskem programu v primerjavi s podobnimi dokumenti evropskih država = Slovenian secondary school visual arts curriculum in comparison with similar European documents”. *Revija za elementarno izobraževanje*, ISSN 1855–4431. [Tiskana izd.], 8(4): 65–85.
143. Zupančič, T. (2015). „Usporedba evropskih srednjoškolskih nastavnih programa likovnih umjetnosti iz perspektive suvremene relevantnosti”. *Zbornik Konferencije Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Međunarodna znanstvena konferencija*, Opatija, april, 2015, 188–198.
144. Zupančič, T., Köster, Annely, Torres de Eça, Teresa. (2015). „Grammar school students’ opinions on the art curriculum: An Estonian, Portuguese and Slovenian comparative study”, *CEPS journal*, 5(3): 33-50, http://www.cepsj.si/pdfs/cepsj5_3/cepsj5_3_pp_33-50_Zupancic%20et%20al.pdf.
145. Žilber, K. (2005). *Muzej i publika*. Beograd: Clio.
146. Žoli, M. (2009). *Slika i njeno tumačenje*. Beograd: Clio.

147. Županić Šuica, L. (2015). *Likovna kultura – udžbenik za 1. razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i opšteg tipa*. Beograd: Klett.
148. Županić Šuica, L. (2014). *Likovna kultura – udžbenik za 2. razred gimnazije društveno jezičkog smera i specijalizovano – filološka odeljenja*. Beograd: Klett.
149. Županić Šuica, L. (2012). *Likovna kultura – udžbenik za 3. razred gimnazije društveno jezičkog smera i specijalizovano – filološka odeljenja*. Beograd: Klett.
150. Županić Šuica, L. (2012). *Likovna kultura – udžbenik za 4. razred gimnazije društveno jezičkog smera i specijalizovano – filološka odeljenja*. Beograd: Klett.

Web izvori:

1. Art educations portal za umetničko usavršavanje, (url): [/www.arteducators.org/research/art-education-journal/](http://www.arteducators.org/research/art-education-journal/) pristupljeno 15. 09. 2016.
2. Baltazara Mersija (Balthazar Marsy) Latonina fontana; <http://en.chateauversailles.fr/discover/estate/gardens/fountains#latona's-fountain> – pristup 26.08.2016.
3. Devojka sa bisernom mindušom, Jan Vermer; <http://www.artnit.net/paleta/item/184-devojka-sa-bisernom-min%C4%91u%C5%A1om-mona-liza-seve-ra.html> – pristup 21.08.2016.
4. Devojka sa bisernom mindušom, <http://sinemanija.com/devojka-sa-bisernom-mindusom-girl-with-a-pearl-earring/> -pristup 21.08. 2016.
5. Digitalne umetnosti; <http://edimagazine.me/nove-tehnologije-i-novi-mediji/> - pristup 12.12.2016.
6. Edukacija, portal registra srednjih škola u Srbiji, (url): [/http://srednjeskole.edu-kacija.rs/drzavne-srednje-skole/svi-gradovi/](http://srednjeskole.edu-kacija.rs/drzavne-srednje-skole/svi-gradovi/) pristupljeno 15. 01. 2016.
7. Evroljani, Tina Barni (Tina Barney); <http://www.tinabarney.com/> - pristup 29.08.2016.
8. GIF, <http://www.baotic.net/graficki-formati-na-webu/rasterski/gif/> -pristup 20.08.2016.
9. Grbavac, J., Grbavac, G. 2014: 206), [file:///C:/Users/Maja/Downloads/Grbavac%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Maja/Downloads/Grbavac%20(1).pdf) –pristup 20.08.2016.
10. Hu Jieming, <http://www.shanghartgallery.com/galleryarchive/artists/name/hujieming> - pristup 12.09.2013.
11. ICOM (url): [/http://icom.museum/the-vision/museum-definition/](http://icom.museum/the-vision/museum-definition/) pristupljeno 6. 8. 2016.
12. *Interaktivno mapiranje fontana* Vinsent Hose; <https://vimeo.com/153199253>-pristup 25.08.2016.
13. Istorija kostima; <http://wannabemagazine.com/istorija-mode-barok/> - pristup 21.08.2016.
14. IEA: ICILS (2013). Rezultati IEA-ovog istraživanja ICILS 2013. provedenog u Republici Hrvatskoj /online/ sa http://www.ncvvo.hr/drzavnamatura/c/portal/layout?p_1_id=PUB.1001.63/ pristupljeno 20. 8. 2016.

15. Ker, Dž. (James Kerra); <https://www.pinterest.com/pin/546342998529747387/?lp=true> – pristup 20.08. 2016.
16. Lebovic, E; <http://portfolioone.com/photographers/annie-leibovitz/> - pristup 2.09.2016.
17. Lebovic, E. ; http://frenchstyleauthority.com/?attachment_id=3933 - pristup 2.09.2016.
18. Lebovic, E.; (Annie Leibovitz); <http://www.thomwolfe.com/2012/01/11/annie-leibovitz-george-clooney/> - pristup 12.09.2016.
19. Lusijan Frojd (Lucian Freud); <http://knownpeople.net/l/lucian-freud/> - pristup 30.08.2016.
20. Ljuljaška, Fragonar; <http://www.artnit.net/paleta/item/2118-%C5%BEan-onore-fragonar-ljulja%C5%A1ka.html> - pristup 2.09.2016.
21. Marija Antoaneta (Marie Antoinette 2006), Sofija Kopola, trejler; <https://www.youtube.com/watch?v=yBWYKRoh98U>- pristup 25.08.2016.
22. Maria Antoaneta soundtrack <https://www.youtube.com/watch?v=Cvd6mDJQ-jaA>- pristup 25.08.2016.
23. *Moments*; album Ardor (brainfeedersite.com/2010/10/19/teebs-ardour/); <https://vimeo.com/27273208> - pristup 12.09.2016.
24. Morfing, frejm video rada Women In Art; <https://www.youtube.com/watch?v=BN4nrMNGSsI> – pristup 27.08.2016.
25. Muzej Prado, Dijego Velaskez, Mlade plemkinje; <https://www.museodelprado.es/en/the-collection> - pristup 29.08.2016.
26. Nacionalna galerija, London; <http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/rembrandt-self-portrait-at-the-age-of-34> -pristup 30.08.2016.
27. Napoleon u video igricama: primer 7. <https://vimeo.com/183325662> - pristup. 10.09.2016.
28. Nastavni plan i program za predmet Likovna kultura za gimnazije. Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Republika Srbija, (url): <http://www.ceo.edu.rs/portal/> pristupljeno 1. 9. 2015.
29. Official SEGA Napoleon Total War video game Peninsular Campaign [HD] trailer, (url): <https://www.youtube.com/watch?v=2IV3B-QPvrg/> pristupljeno 10. 6. 2016.
30. Okvir nacionalnog kurikuluma, (url): <http://www.razvionica.edu.rs/> pristupljeno 10. 6. 2015.
31. Okvir nacionalnog kurikuluma – osnove nastave i učenja – za obuke i oglednu primenu, (url): <http://www.razvionica.edu.rs/> pristupljeno 10. 6. 2015.
32. Okvir predmetnog kurikuluma – obavezni predmeti u opšem srednjem obrazovanju, (url): <http://www.politika.rs/sr/clanak/347229/Pogledi/Reforme-ili-skolstvo-na-popravnom/> pristupljeno 16. 1. 2016.
33. Okvir predmetnog kurikuluma – obavezni predmeti u osnovnom obrazovanju, (url): <http://www.razvionica.edu.rs/> pristupljeno 10. 6. 2015.

34. Predmetni kurikulum Republike Slovenije, (url): <http://bro.gov.mk/?q=mk/sredno-strucno>, pristupljeno 24. 01. 2016.
35. „Projekat Razvionica” (2012–2015). Podrška razvoju ljudskog kapitala i istraživanju – razvoj opšteg obrazovanja i ljudskog kapitala; nosilac projekta je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Projekat sprovodi konzorcijum koji vodi Hulla & Co, Human Dynamics K.G., (url): /<http://www.razvionica.edu.rs/> pristupljeno 10. 6. 2015.
36. Randal Okita, vizuelni umetnik; <http://randallokita.com/about/> - pristup 30.08.2016.
37. Struktura studijskog programa Istorija umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, /https://www.f.bg.ac.rs/srlat/istorija_umetnosti/program_studija.php?IDK=3872/ pristupljeno 21. 8. 2017.
38. Stendiš, D. (David Standish); <http://davidstandish.com/> -pristup 25.08.2016.
39. Uzelac, A. Kultura u digitalnom prostoru – kulturni portali između informacije i komunikacije, (url): /<http://www.vizualni-studiji.com/projekti/vknm1.html/> pristupljeno 10. 7. 2016.
40. ZUOV – Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Republika Srbija; Zakonska regulativa za gimnazije, (url): /<http://www.zuov.gov.rs/poslovi/nastavni-planovi/nastavni-planovi-os-i-ss/> pristupljeno 21. 8. 2017.
41. (2009) Obrazovni standardi za kraj obaveznog obrazovanja. Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Republika Srbija, (url): /<http://www.ceo.edu.rs/portal/> pristupljeno 1. 9. 2015.
42. (2009) Pravilnik o obrazovnim standardima za kraj prvog ciklusa obaveznog obrazovanja za predmete Srpski jezik, Matematika i Priroda i društvo. Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Republika Srbija, (url): /<http://www.ceo.edu.rs/portal/> pristupljeno 10. 1. 2016.
43. (2009) Pravilnik o opštim standardima postignuća – obrazovni standardi za kraj obaveznog obrazovanja. Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Republika Srbija, (url): /<http://www.ceo.edu.rs/portal/> pristupljeno 15. 12. 2015.
44. *Self-Portrait with Two Circles*, 1660. Kenwood House, London; <http://www.english-heritage.org.uk/visit/places/kenwood/history-stories-kenwood/history/collections> -pristup 30.08.2016.
45. Tehnika morfinga; <https://www.youtube.com/watch?v=3ZHtL7CirJA> –pristup 29.08.2016.
46. Vajola, B. Bil Vajole, <https://www.youtube.com/watch?v=hx5Cu7U-Fkg> -pristup 20.08.2016.
47. Vajola, B. (Bill Viola) ‚Tristan’s Ascension’ - Tristanovo voznesenje, video rad u trajanju 5’13, https://www.youtube.com/watch?v=Gqf_cuDf9qI -pristup 20.08.2016.

48. Video instalacije umetnika Rendla Okite; <https://vimeo.com/32760578> - pristup 30.08.2016.
49. Video art, vimeo; <https://vimeo.com/183325662> - pristup 10.09. 2016.
50. Vinsenta Hosea (Vincent House); <http://www.foliativ.net/> - pristup 25.08.2016.
51. Yinka Shonibare, The Swing (after Fragonard), 2001; <http://www.tate.org.uk/art/artworks/shonibare-the-swing-after-fragonard-t07952> - pristup 2.09.2016.
52. Žak Luj David, Sofija Kopola; <https://vimeo.com/183325662> - pristup 10.09.2016.
53. Žeriko (Théodore Géricault), <http://pulse.rs/splav-meduze/> - pristup 12.09.2016.

BIOGRAFIJA AUTORA

Maja Jockov (1971), doktor metodičko-didaktičkih znanosti. Osnovne i magistarske studije završila je iz polja umjetnosti. Izvanredni je profesor Metodike likovne kulture i šef Katedre za teorijsko-umjetničke i pedagoške predmete, Departmana likovnih umjetnosti, Akademije umjetnosti, Univerziteta u Novom Sadu (R. Srbija). Priredila je 14 samostalnih izložbi i preko 100 kolektivnih izložbi u Srbiji i inozemstvu. Član je SULV-a i ULUS-a i European artists Essen, Njemačka. Dobitnik je nagrade za umjetnički rad iz proširenih medija. Autor naučnih radova koji se bave umjetnošću u sustavu obrazovanja, etapa srednjoškolskog obrazovanja, gimnazijskog obrazovanja i metodika za umjetničke škole. Aktivnijim radom u polju društveno-humanističkih nauka bavi se od 2014. godine. Sudjelovala je na simpozijima koji se bave umjetničkom pedagogijom i primijenjenim metodikama u Srbiji i Hrvatskoj. Sudjelovala je na skupovima na ALU Zagreb koji su se bavili kurikularnom reformom i usavršavanjem nastavnika na području likovne kulture u Hrvatskoj. Član je Pedagoškog društva Srbije i Udruženja univerzitetskih profesora i naučnih radnika Vojvodine u Novom Sadu.